

พุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจ

ไพริณทร์ กะทิพรมราช

Chulalongkorn
University
Press

cupress

...การดำเนินธุรกิจให้เกิดกำไร โดยไม่เริ่มต้นเหตุของปัญหาเชิงจริยธรรมสำหรับใครหลายคน อาจชวนให้รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่กระทำได้ยากยิ่ง จนกลายเป็นเพียงอุดมคติ หรือการขายฝันไปเท่านั้น อีกทั้งยังอาจดูไม่ดึงดูดใจสำหรับนักธุรกิจ แต่อย่างไรก็ตาม หากมองว่านี่คือ เป้าหมาย หรือสิ่งที่ควรจะเป็น การดำเนินธุรกิจให้เกิดผลกำไรพร้อมไปกับการมีความรับผิดชอบต่อสิ่งต่าง ๆ เชิงจริยธรรมจึงถือเป็นความท้าทายของผู้ประกอบการยุคใหม่ที่จะควรจะไปให้ถึง หรืออย่างน้อยก็ควรเข้าใกล้ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งหากมองในกรอบของพุทธจริยศาสตร์ ญะณำสำคัญของการไปให้ถึงเป้าหมายที่ว่านี้ ก็คือ การตระหนักรู้ใน “คุณค่า” และ “ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน” ของเงื่อนไข หรือสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในองคัพพะของการดำเนินธุรกิจนั้น ไม่ว่าจะเป็นตัวผู้ประกอบการเอง เพื่อนมนุษย์ ตลอดจนถึงสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ รวมทั้งการขยายโลกทัศน์เรื่อง “กำไร” ก็เป็นอีกหนึ่งประเด็นสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาด้วยเช่นกัน

พุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจ

พุทธจริยศาสตร์ ในการดำเนินธุรกิจ

ไพริณทร์ กะทิพรมราช

cupress

จัดพิมพ์โดย

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

โทร. 0-2218-3269-70

โทรสาร 0-2218-3547

e-mail: cupress@chula.ac.th

www.cupress.chula.ac.th

สรรพคุณคำวิชาการ สู่สังคม

Knowledge to All

cupress.chula.ac.th

ไพริณทร์ กะทิพรมราช

CU CARBON
NEUTRAL
0.96 kg.CO₂e/เล่ม

กระบวนการผลิตหนังสือเล่มนี้ช่วยลดโลกร้อน
ด้วยการชดเชยปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจก 100%

สพจ.
2563

พุทธจริยศาสตร์
ในการดำเนินธุรกิจ

พุทธจริยศาสตร์ ในการดำเนินธุรกิจ

ไพรินทร์ กะทิพมราช

 สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2565

280.-

ไพรินทร์ กะทิพมราช

พุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจ / ไพรินทร์ กะทิพมราช

1. ธุรกิจ -- แบ่งศาสนา -- พุทธศาสนา. 2. จรรยาบรรณทางธุรกิจ.

294.336658

ISBN (e-book) 978-974-03-4147-5

สพจ. 2563

สสค.ค่าวิชาการ ผู้สังคม
Knowledge to All
www.cupress.chula.ac.th

สิทธิในการผลิตและพิมพ์หนังสือเล่มนี้เป็นของสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแต่ผู้เดียว
การผลิตและการลอกเลียนหนังสือเล่มนี้ไม่ว่ารูปแบบใดทั้งสิ้น
ต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2565

www.cupress.chula.ac.th [CUB6507-004]

โทร. 0-2218-3562-3

บรรณาธิการอำนวยการ : นางอรทัย นันทนาคิตย ศาสตราจารย์ ดร.อรัญ หาญสืบสาย

กองบรรณาธิการฝ่ายวิชาการ : ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปิยนดา บุณนาค

รองศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์

รองศาสตราจารย์ นายแพทย์วิชฌ พันธ์เจริญ

รองศาสตราจารย์ ดร.วิมลวรรณ พิมพ์พันธุ์

ผู้ประสานงาน : วาสนา ข้าเซ็น

พิสูจน์อักษร : วราภรณ์ วินัยกุลพงศ์

ออกแบบปกและรูปเล่ม : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สั่งซื้อได้ที่ ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

<http://www.chulabook.com>

โทร. 08-6323-3703-4

customer@cubook.chula.ac.th, info@cubook.chula.ac.th

Apps: CU-eBook Store

คำนำ

ตำราเล่มนี้เขียนขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนในรายวิชา “พุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจ” ระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หรือในสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ที่มีการเรียนการสอนในรายวิชาที่มีเนื้อหาสำคัญเป็นการมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจจนเกิดเป็นแนวทางอันจะนำพุทธจริยศาสตร์ไปประยุกต์ใช้บริหารจัดการธุรกิจอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม หรือมีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคมและสภาวะแวดล้อมโดยรวม สามารถดำเนินธุรกิจอย่างไม่แปลกแยก (alienation) กับการอยู่ร่วมกับ “ผู้อื่น” หรือ “สิ่งอื่น” ด้วยดีและมีความสุข ซึ่งเป็นหนึ่งในคุณสมบัติสำคัญของผู้ประกอบการที่พึงประสงค์ในยุคปัจจุบัน

นอกจากนั้นยังหวังว่าตำราเล่มนี้จะมีประโยชน์กับผู้สนใจโดยทั่วไปที่อยู่นอกมหาวิทยาลัยด้วย ถึงแม้เนื้อหาหลักและวิธีการวิเคราะห์จะอยู่บนพื้นฐานของความรู้ความเข้าใจทางปรัชญาและศาสนา กระนั้นผู้เขียนก็พยายามทำให้เป็นเรื่องใกล้ตัวและไม่ยากนัก สำหรับการทำความเข้าใจของผู้ไม่มีพื้นฐานทางด้านนี้ แต่ขณะเดียวกันก็ได้ปราศจากรากฐานและรูปแบบทางวิชาการที่สามารถอ้างอิงและตรวจสอบได้ ส่วนใดก็ตามที่เห็นว่าอาจเป็นความรู้ที่เฉพาะทางเกินไปหากนำมากล่าวไว้โดยตรง แต่ก็น่าจะมีประโยชน์สำหรับบางท่านที่สนใจ ผู้เขียนจะอธิบายเพิ่มเติมไว้ในรูปของเชิงอรรถขยายความเป็นการอำนวยความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าต่อไป ทั้งนี้ก็เพื่อให้เหมาะสมกับผู้เรียนระดับปริญญาตรี และผู้สนใจอื่น ๆ ดังที่กล่าวแล้วนั่นเอง

การเขียนตำราครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากฝ่ายส่งเสริมการผลิตและเผยแพร่ผลงานทางวิชาการคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

และยังได้รับโอกาสจากภาควิชาปรัชญาและศาสนา ให้ผู้เขียนลาเพื่อเขียนตำราเล่มนี้ได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องกังวลกับภาระงานอื่น ๆ อีกด้วย ผู้เขียนจึงขอขอบพระคุณหน่วยงานทั้งสองไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.วิทยาศักยานันท์ รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ บังเพลิง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิพัฒน์ สุยะ และผู้ทรงคุณวุฒิของสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้อ่านและให้คำแนะนำเพื่อการปรับปรุงแก้ไขจนตำราเล่มนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และที่จะลืมเสียมิได้ คือ แม่และภรรยาของผู้เขียน ที่ได้ให้การสนับสนุนและเป็นกำลังใจด้วยดีเสมอมา รวมทั้งยังช่วยอ่านต้นฉบับ ให้คำวิจารณ์และข้อถกเถียงอันเป็นประโยชน์ ซึ่งหลาย ๆ อย่างผู้เขียนก็คิดไม่ถึงเช่นกัน

ในท้ายที่สุดหากแม้ว่าตำราเล่มนี้จะมีประโยชน์ หรือส่วนใดอยู่บ้าง ผู้เขียนขออุทิศแด่บุพการี คือ พ่อและยาย ผู้ไม่อยู่บนโลกนี้แล้ว ในวันที่ตำราเล่มนี้ปรากฏขึ้น

ไพรินทร์ กะทิพมราช

อักษรย่อคัมภีร์

1. พระไตรปิฎกที่ใช้อ้างอิงเป็นคัมภีร์หลักในตำรานี้คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง 45 เล่ม ของกรมการศาสนา พ.ศ. 2521 ระบบการอ้างอิงจะใช้ อักษรย่อ เริ่มต้นด้วยชื่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎก ตามด้วยเล่ม ข้อและหน้า เช่น ส.นิ.16/154/76-77 หมายถึงคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ 16 ข้อที่ 154 หน้า 76-77

2. การอ้างอิงคัมภีร์ชั้นอรรถกถาในตำราเล่มนี้ใช้ พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย 91 เล่ม ระบบการอ้างอิงจะเริ่มต้นด้วยอักษร ย่อชื่อคัมภีร์ ตามด้วยเล่มและหน้า เช่น ที.ม.อ.[มกุฏ]13/95 หมายถึงคัมภีร์ อรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรค [พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย] เล่มที่ 13 หน้า 95

วิ.มหา. = วินยปิฎก มหาวิภังค์ (ภิกขุวิภังค์)

วิ.ม. = วินยปิฎก มหาวรรค

วิ.จุ. = วินยปิฎก จุฬวรรค

ที.สี. = ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค

ที.ปา. = ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค

ม.ม. = มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ม.อุ. = มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

ส.ส. = สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ส.นิ. = สังยุตตนิกาย นิทานวรรค

ส.ข. = สังยุตตนิกาย ขันธวรรค

ส.สพ.	= สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค
ส.ม.	= สังยุตตนิกาย มหาวรรค
อง.เอกก.	= อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต
อง.ทุก.	= อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต
อง.ติก.	= อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต
อง.จตุกก.	= อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต
อง.ฉกก.	= อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต
อง.สตตก.	= อังคุตตรนิกาย สตตกนิบาต
อง.ทสก.	= อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต
ขุ.ขุ.	= ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ
ขุ.ธ.	= ขุททกนิกาย ธรรมบท
ขุ.เปต.	= ขุททกนิกาย เปตวัตถุ
ขุ.เถร.	= ขุททกนิกาย เถรคาถา
ขุ.ชา.	= ขุททกนิกาย ชาดก
ขุ.ม.	= ขุททกนิกาย มหานิเทศ
ที.ม.อ.	= อรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรค (สุมังคลวิลาสินี)
ขุ.ธ.อ.	= อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท (อัมมปทัฏฐกถา)
ขุ.พุทธ.อ.	= อรรถกถาขุททกนิกาย พุทธวงศ์ (มรุตตวิลาสินี)

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	v
อักษรย่อคัมภีร์	vii
ภาค 1 ความเข้าใจเบื้องต้น	1
บทที่ 1 บทนำ	3
1.1 ความหมายและขอบเขต	3
1.2 พุทธธรรมกับการดำเนินธุรกิจในโลกปัจจุบัน	6
1.3 วิธีการศึกษา	9
1.4 ลักษณะทั่วไป	15
บทที่ 2 จริยธรรมกับการดำเนินธุรกิจ	29
2.1 ความหมายของจริยธรรม	29
2.2 ที่มาของจริยธรรม	32
2.3 บทบาทความสำคัญของจริยธรรมต่อการดำเนินธุรกิจ	40
2.4 ปัญหาจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจ	49
ภาค 2 แนวคิดและทฤษฎี	55
บทที่ 3 ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม	57
3.1 ความหมายและพัฒนาการของทุนนิยม	57
3.2 ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบทุนนิยมเสรีของ อาดัม สมิธ	64
3.3 หลักการสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม	70
3.4 ข้อวิจารณ์ต่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม	79

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 4 พุทธจริยศาสตร์	89
4.1 ลักษณะสำคัญของระบบพุทธจริยศาสตร์	89
4.2 เกณฑ์การตัดสินความดีความชั่วของพุทธจริยศาสตร์	101
4.3 คำสอนเรื่องอุดมคติของชีวิตกับจริยธรรม 2 ระดับ ในพุทธจริยศาสตร์	108
4.4 อริยมรรคมีองค์ 8 ในฐานะหลักปฏิบัติทางสายกลาง	115
บทที่ 5 พุทธเศรษฐศาสตร์	121
5.1 ความหมายและความเป็นมาของพุทธเศรษฐศาสตร์	121
5.2 หลักการสำคัญของพุทธเศรษฐศาสตร์	126
5.3 กำไรและการแข่งขัน	134
5.4 การบริโภค	138
5.5 เปรียบเทียบพุทธเศรษฐศาสตร์กับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม	145
ภาค 3 การประยุกต์	157
บทที่ 6 การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์เพื่อการดำเนินธุรกิจ ในบริบทความสัมพันธ์ต่อผู้อื่น	159
6.1 จริยธรรมเชิงสังคมกับคุณค่าความเป็นมนุษย์	159
6.2 ศิล 5 : วิธีการดำเนินธุรกิจอย่างไม่เบียดเบียนผู้อื่น	165
6.3 เมตตาธรรม : วิธีการดำเนินธุรกิจอย่างเป็นมิตรกับผู้อื่น	171
6.4 ทิศ 6 : วิธีการบริหารบุคคลเชิงพุทธ	177
6.5 สรุป	181

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 7 การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์เพื่อการดำเนินธุรกิจ	185
ในบริบทความสัมพันธ์ต่อภาวะแวดล้อม	
7.1 จริยธรรมสิ่งแวดล้อมกับคุณค่าของโลกธรรมชาติ	186
7.2 กตัญญูกตเวที : วิธีการดำเนินธุรกิจอย่างอ่อนน้อม ต่อโลกธรรมชาติ	194
7.3 สันโดษ : วิธีการดำเนินธุรกิจอย่างรู้จักพอ	199
7.4 พุทธจริยศาสตร์กับการใช้สัตว์ในระบบอุตสาหกรรม	204
7.5 สรุป	217
บทที่ 8 การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์เพื่อการดำเนินธุรกิจ	221
ในบริบทความสัมพันธ์ต่อตนเอง	
8.1 จริยธรรมเชิงส่วนตัวกับคุณค่าของตนเอง	221
8.2 สัจจะ : วิธีการดำเนินธุรกิจอย่างซื่อสัตย์ต่อตนเอง	229
8.3 สติ : วิธีการดำเนินธุรกิจด้วยความไม่ประมาท	234
8.4 ความเข้าใจเรื่อง “เศรษฐกิจ” ในพุทธจริยศาสตร์	239
8.5 สรุป	244
บทสรุป	247
บรรณานุกรม	253
ดรชนี้	261
ประวัติผู้เขียน	265

ภาค 1 ความเข้าใจเบื้องต้น

เนื้อหาในภาคที่หนึ่งจะกล่าวถึงความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานที่จำเป็นต้องทราบก่อน เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการศึกษาในภาคต่อไป เริ่มต้นจากบทที่ 1 บทนำ จะว่าด้วยเรื่องความหมาย ขอบเขต บทบาท ความสำคัญของพุทธธรรมกับการดำเนินธุรกิจ สถานการณ์โลกยุคปัจจุบัน วิธีการศึกษา ตลอดจนถึงลักษณะทั่วไปของวิชานี้ ต่อเนื่องไปในบทที่ 2 จริยธรรมกับการดำเนินธุรกิจ เราจะพิจารณาถึงความหมาย ที่มา บทบาทของจริยธรรมต่อการดำเนินธุรกิจ เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของจริยธรรมและปัญหาที่อาจเกิดขึ้นตามมา หากแม้ว่าการดำเนินธุรกิจนั้นไร้ซึ่งจริยธรรม

บทนำ

ในฐานะบทนำ เนื้อหาของบทนี้จะให้ภาพความเข้าใจอย่างกว้าง ๆ ในเรื่อง ความหมาย ขอบเขต บทบาทความสำคัญของพุทธธรรมกับการดำเนินธุรกิจ ในสถานการณ์โลกยุคปัจจุบัน วิธีการศึกษาและลักษณะทั่วไปของวิชานี้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นหลักการพื้นฐานที่จะเห็นชัดขึ้นในบทต่อ ๆ ไป

1.1 ความหมายและขอบเขต

ในวลี “พุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจ” (Buddhist Ethics of Business Operations) มีคำสำคัญอยู่สองคำ ได้แก่ “พุทธจริยศาสตร์” และ “ธุรกิจ”

พุทธจริยศาสตร์ ประกอบไปด้วย “พุทธ” เป็นคำเรียกสั้น ๆ ของพุทธศาสนา อันเป็นหนึ่งในศาสนาสำคัญของโลกยุคปัจจุบัน มีรากฐานมาจากคำสั่งสอน ซึ่งเกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดา และ “จริยศาสตร์” หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องความประพฤติของมนุษย์ และเกี่ยวข้องกับคำถามว่า

ความดีความชั่วคืออะไร ความถูกต้องคืออะไร ความยุติธรรมคืออะไร หน้าที่
พันธะความรับผิดชอบและสิทธิของเราคืออะไร เป็นต้น (Jayatilleke, 2008, p.4)
ดังนั้น “พุทธจริยศาสตร์” จึงหมายถึง แนวคิด ทฤษฎี หรือทัศนะทางจริยศาสตร์
ของพุทธศาสนา

ธุรกิจ หรือที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Business มีผู้ให้ความหมายไว้
หลากหลาย เช่น

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายไว้
ค่อนข้างรวบรัดว่าหมายถึง การงานประจำเกี่ยวกับอาชีพค้าขาย หรือกิจการ
อย่างอื่นที่สำคัญและที่ไม่ใช่ราชการ, การประกอบกิจการเพื่อมุ่งการค้ากำไร
(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

แจ๊ค พี. ฟรายด์แมน (Jack P. Friedman) ได้ให้คำนิยามไว้ในพจนานุกรม
คำศัพท์ทางธุรกิจ (Dictionary of Business Terms) ว่าหมายถึง กิจการ งาน
หรืออาชีพ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการค้าขาย มีเป้าประสงค์เพื่อการได้รับผลกำไร
จากการจัดหาผลิตภัณฑ์ หรือบริการมาเสนอ เรียกว่าการประกอบธุรกิจ
(business enterprise) ธุรกิจต่าง ๆ สร้างขึ้นโดยผู้ประกอบการ (entrepreneurs)
ผู้ซึ่งทำให้เงินมีความเสี่ยง ด้วยการนำไปสนับสนุนกิจการโดยเฉพาะอย่างใด
อย่างหนึ่งเพื่อหวังผลกำไร ขนาดของธุรกิจมีหลากหลาย เริ่มตั้งแต่ที่มีบุคคล
คนเดียวเป็นเจ้าของผู้ถือกรรมสิทธิ์ ไปจนถึงที่เป็นบริษัทระหว่างประเทศ
(international corporation) ซึ่งมีทั้งสินทรัพย์และลูกจ้างเป็นจำนวนมาก
(Friedman, 2007, p.67)

สมคิด บางโม ได้อธิบายพร้อมทั้งให้รายละเอียดของมโนทัศน์อื่น ๆ
ที่เกี่ยวข้องว่า ธุรกิจ หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องของมนุษย์
ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การแลกเปลี่ยนซื้อขาย และการบริการ โดยมีจุดมุ่งหมาย
เพื่อแสวงหากำไรจากการประกอบธุรกิจนั้น

การผลิต หมายถึง การแปรรูปวัตถุดิบ หรือทรัพยากรต่าง ๆ ให้เป็นเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น นั่นคือผลิตสินค้าต่าง ๆ นั่นเอง ปัจจัยการผลิตที่สำคัญมี 4 อย่าง คือ ที่ดิน แรงงาน เงินทุน และผู้ประกอบการ ปัจจุบันถือว่าเทคโนโลยีเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งด้วย

การซื้อขาย หรือการแลกเปลี่ยน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การพาณิชย์ คือกระบวนการจัดให้สินค้าถึงมือผู้บริโภค อาจจัดได้หลายแบบ เช่น การขายปลีก การขายส่ง ตัวแทนจำหน่าย การขายตรง การขายทางสื่อต่าง ๆ เป็นต้น

การบริการ เป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่ไม่มีตัวตน การบริการเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้บริโภค เช่น ธนาคาร การขนส่ง เสริมสวย การรับซักรีด โรงภาพยนตร์ โรงแรม การท่องเที่ยว เป็นต้น (สมคิด บางโม, 2559, น.1-2)

จากคำนิยามข้างต้นเหล่านี้ จะเห็นได้ว่า “ธุรกิจ” มีความหมายค่อนข้างหลากหลาย มีรายละเอียดทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน แล้วแต่ผู้ให้ความหมายจะเน้นไปที่คุณลักษณะใด หรือแง่มุมใดของธุรกิจ แต่อย่างไรก็ตามเท่าที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ เราน่าจะพอประมวลออกมาได้ว่า “ธุรกิจ” คือ กิจกรรมของมนุษย์ในการนำวัตถุดิบ หรือทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ โดยการปรับเปลี่ยนแปรรูปให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ หรือสินค้าซึ่งมีทั้งที่อยู่ในรูปของวัตถุสิ่งของและไม่ใช่วัตถุสิ่งของ เช่น การให้บริการต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค หรือลูกค้า กิจกรรมทางธุรกิจซึ่งมีความเสี่ยงอันเกิดจากการใช้เงินลงทุนจึงเกี่ยวข้องกับการผลิต การซื้อขาย หรือแลกเปลี่ยน และการบริการโดยมีผลกำไรเป็นทั้งแรงจูงใจและจุดมุ่งหมายในการดำเนินธุรกิจ ฉะนั้นการดำเนินธุรกิจจึงเป็นพฤติกรรมของสังคมที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของสังคมขณะนั้น เนื้อหาของตำราเล่มนี้จึงต้องกล่าวถึงระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เพราะการดำเนินธุรกิจ ในปัจจุบันเป็นลักษณะเฉพาะของระบบเศรษฐกิจแบบนี้

และจำเป็นต้องกล่าวถึงพุทธเศรษฐศาสตร์ด้วย เพื่อจะได้ภาพความเข้าใจตามที่ต้องการของพุทธจริยศาสตร์สำหรับการดำเนินธุรกิจ

รวมความแล้วในฐานะเป็นชื่อวิชา “พุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจ” จึงหมายถึงวิชาที่มีขอบเขตเนื้อหาว่าด้วย การใช้แนวคิด ทฤษฎี หรือคำสอนของพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นจริยศาสตร์ หรือที่เรียกว่า “พุทธจริยศาสตร์” ไปเป็นแนวทาง หรือข้อปฏิบัติในการประกอบธุรกิจ (ตามแง่มุม หรือรายละเอียดต่าง ๆ ของนิยามคำว่า “ธุรกิจ” ในข้างต้น) หรือหากจะกล่าวให้รวบรัดลงไปกว่านี้ก็คือ วิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจด้วยแนวทางของพุทธจริยศาสตร์นั่นเอง

1.2 พุทธธรรมกับการดำเนินธุรกิจในโลกปัจจุบัน

โดยนัยของคำนิยามธุรกิจข้างต้น จะเห็นได้ว่าธุรกิจเป็นกิจกรรมที่เกิดจาก “ความต้องการ” อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์แต่ละคนเกิดมาพร้อมกับคุณลักษณะนี้อย่างไม่มีโอกาสได้เลือกและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เริ่มตั้งแต่ความต้องการในปัจจัย 4 อันเป็นสิ่งพื้นฐานที่สุด ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ทั้งนี้ก็เพื่อให้ตัวเราสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในโลกนี้เป็นลำดับแรกไปจนถึงความต้องการที่เหนือขึ้นไปกว่านี้ ซึ่งมีใช้เพียงแค่ว่าเพื่อตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิตต่อไปเท่านั้น เช่น กรณีอาหาร จะเห็นได้ว่าความต้องการในการบริโภคของเรามีได้หยุดอยู่เพียงเพื่อตอบสนองสิ่งจำเป็นพื้นฐาน คือ การระงับความหิว หากแต่เมื่อได้รับการตอบสนองจนท้องอิ่มแล้ว สังเกตได้ว่าในมือต่อ ๆ ไป ความต้องการของเรามักจะขยับไปหาคุณลักษณะอื่นอันเกี่ยวเนื่องกับอาหารซึ่งจำเป็นน้อยลง หรือในบางคุณลักษณะหากพิจารณาให้ดีก็อาจพบว่าไม่จำเป็นเลยเสียด้วยซ้ำไป เช่น รสชาติที่อร่อย รูปลักษณ์สีสันทันรับประทาน หรือแม้แต่ความสวยงาม หรรษาของภาชนะ

ถ้วยชาม รวมทั้งการบริการที่ดีและบรรยากาศของสถานที่ในการนั่งรับประทาน เป็นต้น ตรงนี้สะท้อนให้เห็นว่าความต้องการของมนุษย์มิได้เป็นแค่เรื่องของความจำเป็นทางร่างกาย หากแต่ยังเป็นเรื่องของจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก และค่านิยมของสังคมอีกด้วย ในกรณีเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค หรือสิ่งอื่น ๆ ก็เป็นไปในทำนองนี้ด้วยเช่นเดียวกัน ยิ่งในยุคปัจจุบันที่มนุษย์ได้พัฒนาและสามารถสร้างความเจริญให้แก่เผ่าพันธุ์ของตนมากขึ้น ดูเหมือนว่าความต้องการในสิ่งต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากความต้องการพื้นฐานดังกล่าวนี้อาจยิ่งทวีความสำคัญและความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย แต่ทว่าด้วยมนุษย์แต่ละคนนั้นมีความสามารถที่จำกัด มนุษย์จึงไม่สามารถผลิตทุกอย่างขึ้นมาเพื่อใช้ตอบสนองความต้องการของตนเองได้ ผนวกกับการที่มนุษย์มีธรรมชาติอยู่รวมกันเป็นสัตว์สังคม จึงเกิดการแบ่งกันผลิตตามความถนัดของแต่ละบุคคล และนำมาแลกเปลี่ยนกัน จนในที่สุดได้ก่อเกิดเป็นระบบซื้อขายเพื่อหวังผลกำไร หรือที่เรียกว่า “ธุรกิจ” ตามคานิยามที่กล่าวแล้วนั่นเอง

ในแง่การดำเนินธุรกิจจึงมี “ความต้องการ” เป็นทั้งจุดเริ่มต้นและแรงผลักดัน ความต้องการของแต่ละคนในฐานะเป็นแรงผลักดันได้ก่อให้เกิดการแข่งขันในการผลิตสิ่งใหม่ ๆ นำไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์มากมาย ทั้งต่อตนเองในระดับปัจเจกและต่อผู้อื่นในระดับสังคม มองในแง่ของการดำเนินธุรกิจ เพราะมีความต้องการเป็นแรงผลักดันเช่นนี้เอง ปัจเจกจึงไม่เฉื่อยชา และเมื่อหน่วยย่อยคือปัจเจกไม่เฉื่อยชา หน่วยที่ใหญ่กว่าคือสังคมมนุษย์โดยรวมจึงมีพลวัต คือ การเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่งอยู่ตลอดเวลาตามไปด้วย มองจากมุมนี้ ธุรกิจจึงมีบทบาทอย่างมากต่อพัฒนาการของสังคม จนอาจเรียกได้เลยว่าเป็นพลังสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับอารยธรรมมนุษย์ ดังปรากฏให้เห็นเป็นข้อเท็จจริงซึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้ตลอดมาทุกยุคสมัย แต่อย่างไรก็ตามสรรพสิ่งย่อมมีทั้งแง่ดีและไม่ดี ดุจเดียวกับ

เหรียญที่ย่อมมีสองด้านเสมอ ฉันทใดกัฉนันั้นธุรกิจเองก็เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในสถานการณ์โลกยุคปัจจุบันที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นวิธีการดำเนินธุรกิจกระแสหลัก

ในโลกทุนนิยม สถานะของนักธุรกิจจะอยู่เหนือชนกลุ่มอื่น ๆ อย่างไม่ต้องเสียเวลาสงสัยว่าจริงหรือไม่ โดยเฉพาะนักธุรกิจผู้เป็นเจ้าของทุนขนาดใหญ่ ที่เรียกว่า บริษัทข้ามชาติ (Multi National Corporation) มีตัวอย่างไมโครซอฟท์ แอปเปิลคอมพิวเตอร์ แม็คโดนัลด์ และโตโยต้า มอเตอร์ คอร์ปอเรชันเป็นอาทิ จะเห็นได้ว่าด้วยอำนาจทุนที่มีอยู่ได้ส่งผลให้องค์กรธุรกิจเหล่านี้มีอิทธิพลเหนือสถาบันทางสังคมของประเทศต่าง ๆ จนสามารถกำหนดวิถีชีวิตของผู้คนได้ทั่วโลก ด้วยวิถีคิดในการดำเนินธุรกิจที่เน้นการผลิตและการบริโภคเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ คือ การแสวงหาผลกำไรเป็นสำคัญ หากความต้องการของนักธุรกิจ หรือผู้ประกอบการในฐานะแรงผลักดันในการดำเนินธุรกิจเป็นไปอย่างมืดบอด คือ ขาดจิตสำนึก หรือความตระหนักรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมเสียแล้ว อาจนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ เชิงจริยธรรมได้ ซึ่งยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ทั้งในบริบทพันธะทางศีลธรรมที่เราควรมีต่อสังคม สภาวะแวดล้อม และตนเอง เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ความไม่เสมอภาค การเอาเปรียบลูกจ้าง คนงาน ลูกค้า หรือผู้ที่ด้อยกว่า การทำลายทรัพยากร หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การขาดสมดุลระหว่างการ ทำงานกับชีวิตในด้านอื่น ๆ เป็นต้น

จากข้อบกพร่องเชิงจริยธรรมของการดำเนินธุรกิจดังกล่าว ทำให้นักคิดหรือนักวิชาการจำนวนหนึ่งได้ออกมาแสวงหาแนวทางเพื่อใช้แก้ไขข้อบกพร่องนี้ วิธีการหนึ่งที่นักวิชาการเหล่านี้เลือกใช้ คือ การนำภูมิปัญญา ทฤษฎี หรือแนวคิดบางประการที่มีอยู่ก่อนแล้วมาประยุกต์ใช้ โดยหนึ่งในภูมิปัญญาที่ว่านี้ก็คือ คำสอนของพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่า “พุทธธรรม” นั่นเอง ความพยายามนำพุทธธรรมมาใช้แก้ปัญหาในการดำเนินธุรกิจ ในทางวิชาการมักถือกันว่ามีจุดเริ่มต้น

ที่นักเศรษฐศาสตร์ท่านหนึ่งนามว่า อี.เอฟ.ชูมาเคอร์ (E.F. Schumacher) ได้เขียนหนังสือชื่อว่า “Small is beautiful” ขึ้น ในปี ค.ศ.1973 เพื่อนำเสนอ แนวการดำเนินธุรกิจโดยมีฐานคิดจากการประยุกต์ใช้คำสอนในพุทธศาสนา ต่อมาด้วยอิทธิพลของหนังสือเล่มนี้ได้จุดประกายให้มีการศึกษาเพื่อพัฒนา แนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ให้เป็นระบบชัดเจนมากยิ่งขึ้น มีนักวิชาการคนสำคัญ ที่ศึกษาและนำเสนอองค์ความรู้ในเรื่องนี้ไว้หลายคน ไม่ว่าจะเป็นในไทย หรือ ต่างประเทศ (เราจะกล่าวถึงเรื่องนี้กันอีกครั้งในบทที่ 5 ซึ่งมีเนื้อหาว่าด้วย พุทธเศรษฐศาสตร์โดยตรง)

นอกจากนั้น ในปัจจุบันยังพบอีกด้วยว่าสถาบันการศึกษา หรือมหาวิทยาลัย หลาย ๆ แห่งทั้งในไทยและต่างประเทศมีแนวโน้มเริ่มให้ความสนใจบรรจุวิชา ที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับพุทธเศรษฐศาสตร์ดังกล่าวนี้ไว้ในหลักสูตร ปริญญาการณ เช่นนี้เป็นอีกหนึ่งประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่าวิถีพุทธธรรมมีความสำคัญ ในฐานะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม จากการดำเนินธุรกิจ โดยเฉพาะตามแนวทางทุนนิยม ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจ ที่ทรงอิทธิพลที่สุดในสถานการณ์โลกยุคปัจจุบัน

1.3 วิธีการศึกษา

การที่จะสามารถนำคำสอนของพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนิน ธุรกิจ เพื่อแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมที่พบในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ในเบื้องต้น นอกจากจะต้องมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแล้ว เรายังจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในคำสอนของพุทธศาสนาอันเกี่ยวเนื่องกับ เรื่องนี้เสียก่อน ซึ่งวิธีการศึกษาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ดังกล่าวนี้จะเป็นอย่างไรนั้น เราจะได้พิจารณากันในหัวข้อนี้

เมื่อกล่าวถึงศาสนา อาจมีวิธีการศึกษาแบ่งออกได้เป็น 2 แนวทางใหญ่ ๆ ได้แก่ ประการแรกเป็น “การศึกษาศาสนาในฐานะเป็นศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ” และประการที่สองเป็น “การศึกษาศาสนาอย่างเป็นวิชาการ” (ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรมทา, 2552, น.9)

การศึกษาศาสนาในฐานะเป็นศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ คือ การศึกษาที่มุ่งเน้นเผยแพร่คำสอนเพื่ออบรมบ่มเพาะให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกซาบซึ้งเลื่อมใส จนนำไปสู่การน้อมนำเอาคำสั่งสอนทางศาสนาไปปฏิบัติตาม อย่างสมกับที่เป็นศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ วิธีการศึกษาประเภทนี้จุดมุ่งหมายสำคัญจึงอยู่ที่การสร้างให้ผู้เรียนเป็นคนดีตามค่านิยมของศาสนาที่แต่ละคนนับถืออยู่ในกระบวนการประกอบสร้างเช่นนี้ศรัทธาจึงมีบทบาทสำคัญ และมักส่งผลบางอย่างแก่ผู้เรียน จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชีวิตของเขาได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะที่เป็นการตอบสนองมิติด้านจิตวิญญาณ ตรงนี้อาจถือได้ว่าเป็นจุดแข็งอย่างหนึ่งของการศึกษาศาสนาด้วยวิธีการนี้ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเป็นเรื่องของศรัทธา หากเป็นไปอย่างไม่ใช้เหตุผลพิจารณาประกอบด้วยความเสียบ้าง ความสุดโต่งเช่นนี้ย่อมเสี่ยงต่อการเกิดอาการหลงติดอยู่ในความเชื่อนั้น ๆ ได้โดยง่าย จนในที่สุดอาจกลายเป็นความยึดมั่นถือมั่น หัวรั้น ตื้อดิ่ง คับแคบ ไม่ยอมฟังใคร ส่งผลไปสู่การปฏิบัติ หรือการแสดงออกทางกายวาจาต่อผู้อื่นที่เชื่อต่างออกไปด้วยความรุนแรง เกิดเป็นความขัดแย้งทางศาสนา ลูกกลามเป็นสงครามระหว่างกัน ดังที่เคยเกิดขึ้นแล้วในหน้าประวัติศาสตร์

ส่วนการศึกษาศาสนาอย่างเป็นวิชาการ คือ การศึกษาที่มีจุดประสงค์หลักเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราว หรือแง่มุมอย่างใดอย่างหนึ่งของศาสนา อาจจะเป็นศาสนาโดยทั่วไป หรือเจาะจงไปที่ศาสนาใดศาสนาหนึ่งก็ได้ โดยถือว่าศาสนานั้นมีฐานะเป็นศาสตร์อย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับศาสตร์อื่น ๆ ที่มีการเรียนการสอน หรือค้นคว้าวิจัยตามวิธีวิทยา (methodology) ของตน